

Сазонова А.В.
кандидат педагогічних наук,
Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНЄ СЛОВО ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Сучасного дошкільника вже з перших років життя оточує економічна сфера, наповнена складними економічними поняттями та процесами. Реклама по телебаченню, розмови політиків, купівля, продаж, розподіл сімейного бюджету – ось далеко не повний перелік того, з чим доводиться стикатися дитині щодня. Саме тому основними завданнями економічного виховання є ознайомлення сучасного дошкільника з основами економіки, способами соціально-економічної поведінки, розвиток особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності.

Процес пізнання економічної сфери життя є дуже складним для дошкільників. Але розумінню економічних понять та явищ, розвитку пізнавального інтересу до економіки, створенню позитивної мотивації сприяє проведення з дошкільниками ігор, розв'язання творчих завдань економічної спрямованості та використання художнього слова в начально-виховному процесі. Так, індиферентне, можливо, негативне ставлення до економічної реальності може перерости в позитивне сприйняття та ціннісне ставлення до економічної дійсності за допомогою використання художнього слова. Зазначимо, що саме позитивне сприйняття економічної реальності стане підґрунтям для успішного економічного виховання дошкільників.

Метою цієї статті є розкриття можливостей використання художнього слова як засобу економічного виховання дошкільників.

Художня література є предметом вивчення багатьох психолого-педагогічних досліджень, у яких розкриваються різні аспекти: художня література як жанр мистецтва; особливості сприйняття художнього твору дітьми дошкільного віку; можливості використання художньої літератури як засобу навчання та виховання; методика роботи з дітьми над художнім твором (А. Богуш, Л. Венгер, Н. Гавриш, К. Крутій, А. Новикова, Т. Ушакова, Л. Фесюкова).

Виховна та художня цінність літературного мистецтва зумовлена специфікою засобів утілення в ньому художньої уяви, здатної викликати яскраві уявлення про довкілля, впливати на почуття та свідомість людини [2, с. 7]

Художні твори – це скарбниця культури народів, “постачальник реальних знань та сильних вражень, джерело ознайомлення з незвичайним, чудесним, фантастичним, вигаданим” [6, с.149].

Художнє слово захоплює дитину не тільки зовнішнім боком, а й внутрішнім, смисловим змістом. Дошкільник у сприйманні художнього твору не егоцентричний. Поступово він навчається ставати на позицію героя,

подумки йому сприяти, радіти його успіхам та сумувати за невдачі [5, с.76]. Саме це є вихідним положення для вибору художньої літератури та усної народної творчості одним з основних засобів економічного виховання дошкільників.

Аналіз програм з економічного виховання (Л. Дрозденко, Л. Книшова, Н. Корнеєва, Е. Курак, О. Меншикова, О. Попова, Н. Смелянська, Г. Шатова) дозволив виділити основні елементарні економічні поняття, ознайомлення з якими відбувається в дошкільному віці. Їх розподілено на чотири групи: ключові економічні поняття, що називають процес економічної діяльності, економічне явище, предмет або об'єкт (чек, обмін); поняття економічної діяльності (придбати, обміняти); базові характеристики економічного стану людини (щедра, добра); поняття економічних дій, товарів та послуг (дорогий, сучасний).

Отже, серед основних економічних категорій, доступних для дітей дошкільного віку, зазначимо такі: потреби, праця, професія, товар, послуга, бартер, гроші, бюджет, ресурси, реклама. Саме тому твори художньої літератури та усної народної творчості як засоби економічного виховання дітей дошкільного віку можна умовно розподілити на чотири групи.

Перша група творів розкриває зміст потреб людини та варіанти їх задоволення (використання грошей, виготовлення товарів, користування послугами, рекламою тощо). До цієї групи належать такі прислів'я та приказки: "Добрий товар сам себе хвалить," "Де працює машина, там не болить спина", "Добре там живеться, де гуртом сіється й орється", "Де руки й охота, там іде робота". Серед казок та оповідань зазначимо такі: "Вигідна справа" братів Грімм, "Нове вбрання короля" Г.-Х. Андерсена, "Бізнес Крокодила Гени" Е. Успенського.

Твори художньої літератури та усної народної творчості, які віднесено до другої групи, розкривають зміст і значення праці людей (спеціальності й атрибути їхньої праці). До цієї групи віднесемо такі прислів'я та приказки: "Хто влітку гайнує, той взимку голодує", "Посіяв вчасно, то родить рясно", "Зароблена копійка краще краденої гривні" та ін. Також зазначимо казки О. Пушкіна "Казка про попа і наймита його Балду", В. Сухомлинського "Ледача подушка", вірші Б. Бойко, С. Михалкова, О. Пчілки, Ю. Турчини.

До третьої групи віднесемо твори, що розкривають традиції українського народу й особливості ведення домашнього господарства (планування бюджету, розподіл обов'язків, ставлення до власності тощо). Наприклад, такі прислів'я та приказки: "Достаток починається з ощадливості", "Бережне сто разів віддачить", "Усяк дім господарем красний", "Без господаря гроші – черепки", "Запас біди не чинить і їсти не просить" та ін. Зазначимо також народні казки "Убогий та багатий", "Дід, баба й курочка ряба", казку К. Ушинського "Бджола та муха" й загадки Н. Григор'євої.

Четверта група творів допомагає дітям зрозуміти значення таких морально-економічних якостей особистості, як економічність, дбайливість, доброзичливість, практичність тощо. Так, наприклад, це прислів'я та приказки "Працелюбство – грошове дерево; бережливість – скатертина-самобранка",

“Хоч стареньке, аби чистеньке”, “Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачемо” тощо. Також це твори С. Михалкова, В. Катаєвої, В. Сухомлинського.

Художня література та усна народна творчість супроводжує дитину з перших років її життя. Вони є найважливішим джерелом інформації, зберігачем і трансформатором досвіду попередніх поколінь.

У процесі пізнання, у результаті власної практичної діяльності формується індивідуальний досвід кожної людини. Чим досвідченіша людина, тим різноманітніша її діяльність, багатшим стає й сформований досвід. Але індивідуальний досвід людини не може бути ізольованим від інших людей. Отже, у результаті пізнання людина вступає у взаємодію з іншими людьми, порівнює власний досвід з їхнім та збагачує його за рахунок опанування досвіду попередніх поколінь. Досвід людства складається із сукупності індивідуальних досвідів усіх членів суспільства. Як було зазначено, досвід фіксується в художній літературі та усній народній творчості. Саме тому дуже важливо включати до навчально-виховного процесу твори художньої літератури та фольклору.

Серед жанрів художньої літератури та усної народної творчості, що використовуються як засіб економічного виховання та доступні для сприйняття дошкільниками, відзначимо такі, як казки, оповідання, вірші, прислів'я, приказки, загадки й малі фольклорні жанри: потішки, заклички, колисанки, забавлянки, жарти та скоромовки. Розгляньмо детально кожен з цих засобів.

Живодайним джерелом розвитку художньої літератури є усна народна творчість, що утворює разом з літературою мистецтво слова [2, с. 7].

Казка – жанр усної народної творчості. Це прозаїчний твір про тварин, вигаданих персонажів чарівного, авантюрного чи побутового характеру. Як показує практика, використання казки в педагогічному процесі багатопланове: з метою мовленнєвого розвитку (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Ушакова), математичного розвитку (В. Новикова, К. Щербакова,), трудового виховання (О. Козлова, А. Смоленцева). Роботи Л. Книшової, О. Меншикової, Т. Попової доводять доцільність використання казки в економічному вихованні дітей.

Український казковий репертуар широко представлений казками про тварин, фантастичними та соціально-побутовими казками.

Казки про тварин дуже подобаються дошкільникам. У композиційному відношенні вони дуже лаконічні. Але в них розкриваються важливі суперечки та боротьба добра зі злом, бідності з багатством, лінощів з працьовитістю. Так, наприклад, у казці “Як чоловік і ведмідь газдували” описується кмітливість працьовитого чоловіка, котрий провчив ведмедя, який хотів, нічого не зробивши, жити в достатку.

На занятті з економічного виховання зі старшими дошкільниками з теми “Потреби тварин” вихователь може запропонувати дітям пригадати казки, у яких йдеться про потреби тварин (“Коза в заячій хаті”, “Рукавичка”, “Сірко”). Наводимо фрагмент заняття, проведеного з дітьми старшої групи (експериментальний майданчик регіонального рівня на базі дошкільного навчального закладу № 72 міста Луганська).

Вихователь: Діти! Пригадайте казки, головними героями яких є тварини.

Максим: Учора нам читали про рукавичку.

Дмитро: А ще про зайчика та лисицю, яка намагалася жити в його будиночку.

Оленка: Про колобка. Там були заєць, лисиця, ведмідь і вовчик.

Вихователь: Дуже добре. Ви молодці, знаєте різні казки. А зараз поміркуйте та скажіть, у чому була потреба тварин з казки “Рукавичка”. Що було необхідно всім тваринам?

Діти: Житло. Їм ніде було жити, тому вони шукали собі яке-небудь помешкання.

Вихователь: Діти, а як ви вважаєте, чому мишка-шкряботушка взяла до себе жити жабку-скрекотушку?

Оксана: Жабка була безпритульна, а мишка її пожаліла та взяла жити до себе.

Вихователь: Як ви вважаєте, мищі було веселіше жити одній чи разом з іншими тваринами?

Діти: З іншими веселіше. Можна гратися, розмовляти.

Вихователь: Виходить, що у тварин також є потреба в спілкуванні. А зараз спробуйте самотійно назвати, які потреби були в тварин з казки “Коза в заячій хаті”.

Описаний фрагмент було спрямовано на збагачення в дошкільників словникового запасу економічної спрямованості, розвитку пасивного й активного мовлення за допомогою роботи над казками про тварин.

Фантастичні казки відображають надзвичайно ранні ступені розвитку виробництва, у них збережено сліди родового побуту й ранні форми землеробства, сімейних стосунків і мислення [8, с. 6]. Так, наприклад, у казці “Царівна-жаба” описується конфлікт царя з невістками (царівною, князівною та працювитою царівною-жабою). Разом з тим, добрі вчинки Івана-царевича допомагають визволити дружину.

У казці “Трьомсин, жар-птиця й Настасія прекрасна з моря”, як завжди, добро перемагає зло. За справну роботу Трьомсин отримує жар-птицю, намісто, табун коней та одружується з прекрасною дівчиною.

Побутові казки мають своє коло сюжетів, а їхні герої живуть у реальному світі та перемагають лише завдяки розуму, працювитості й доброзичливості. У своїх героях (селянин, бідняк, наймит, солдат) казка завжди чітко визначає їхній соціальний й майновий стан. Ця характеристика найчастіше обумовлені соціальною уявою. Так, наприклад, у казках “Убогий та багатий”, “Як солдат царя обдурих”, “Золотий черевичок”, “Названий батько” зображуються типові риси людини-трударя: оптимізм, гострий розум, кмітливість, винахідливість, доброзичливість тощо. Негативним персонажам у цих же казках властиві лінощі, жадібність, нерозумність, несамовитість. Ці персонажі завжди висміюються, бо їхні головні риси представлені гіперболічно.

Більшість казок навчають бути доброзичливими, чуйними до людського лиха, завжди допомагати близьким, не зважаючи на матеріальне та соціальне становище. Так, наприклад, у казці “Названий батько” розповідається про ставлення багатіїв до бідних. Названий батько звернувся за допомогою до синів

в образі старця убогого. Старший та середній сини, які жили багато, прогнали старця, за що їх було покарано. Усе їхнє багатство згоріло. Та навпаки, бідний син отримав винагороду за свою чуйність і доброзичливість до людей.

Авторські казки розкривають основні економічні категорії в цікавій та доступній для дитячого сприйняття формі. Так, наприклад, різновиди потреб і шляхи їх задоволення розкриваються в таких казках: К. Ушинський “Гуси” (потреба в їжі, безпеці, турботі, особливості роботи фермера), брати Грімм “Бременські музиканти” (потреба в житлі, спілкуванні), К. Чуковський “Телефон” (різновиди потреб, потреба в їжі, відпочинку), О. Пушкін “Казка про рибалку та рибку” (різновиди потреб, зміна потреб від можливостей, їх обмеженість). “Праця” як економічна категорія розкривається в багатьох казках: О. Пушкін “Казка про попа і наймита його Балду” (переклад М. Рильського), В. Одоєвський “Мороз Іванович”, К. Ушинський “Бджола та муха” тощо.

Віршована авторська казка Б. Грінченка “Три бажання” розкриває необхідність праці в житті всіх людей: “Ні, не доля тут винна – самі ви! Що без краю недбалі й ліниві! Заробіть, тоді й будете мати, На дурничку ж не можна придбати”.

Основною економічною категорією є праця. Уже з раннього дошкільного віку через колискові, утішки, заклички дитина засвоює зміст слів “праця”, “робота”, “працювати” тощо. У піснях “Ой, котику, котику”, “Ой, ти котику сірий”, “Ой був собі коточок”, “Ходить кіт по горі” та інших котика запрошують до різних видів праці: копати грядку, ловити рибу, топити піч, учитися шити, горох молотити тощо.

Дитина через колискові пісні засвоює, що навколо всі працюють (і котик, і півник, і курочка, і кізонька) та поважають лише тих, хто любить працювати: “Не вчись, котику, красти, А вчись робити – Черевики шити, Та й недорогії – По три золотії. Будуть люди купувати, Будуть тебе шанувати”.

Велика кількість прислів'їв та приказок тісно пов'язана з трудовою діяльністю дітей: “Землю прикрашає сонце, а людину – праця”, “У праці – краса людини”, “Якщо хочеш старість спокійну мати, мусиш змолоду гарно працювати”, “Коріння праці гірке, але плоди – солодкі”, “Щоб людиною стати, треба працювати”, “Праця – ключ до щастя”, “Щастя не в хмарах ховається, а працею здобувається” та ін.

У народі існує багато порівнянь на економічну тематику: “Багатий як осінь”, “Бережись як вогню”, “Будь багата, як земля, здорова, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола”, “У мене стільки грошей, як у жаби пір'я”, “У гурті робити, як згори бігти” тощо.

Основні категорії також розкриваються в оповіданнях, що є малою формою епічної прози, порівняно з повістю як більш розгорнутою формою розповідання. Сюжетами оповідань стають як реальні, так і вигадані соціально-економічні ситуації та події життя. Деякі оповідання економічного змісту допомагають виховувати в дітей співчуття до навколишнього світу, розуміння безцінності дружби, любові, добра. Так, наприклад, в оповіданні І. Волосевича “Про хлопчика, який не вмів робити нічого корисного” описано повчальну

пригоду маленького хлопчика, який пізнає навколишній світ. Зокрема цікавим є завершення цього оповідання: хлопчик не лише навчився робити багато корисного, але вже ніколи особливо не задумувався про користь чи винагороду за те, що він робить. Головним для нього стає те, щоб виконувати будь-яку справу було радісно для нього та для всіх інших.

Твори Г. Хоткевича розкривають економічні категорії “бідність” та “багатство”. Так, наприклад, в оповіданні “Чи можна грошима загатити річку?” багатий намагається все владнати за допомогою грошей, а бідний робить усе зі щирою душею. Отже, не все у світі купується чи продається за гроші.

Оповідання В. Сухомлинського є дуже актуальними для використання в процесі сучасного економічного виховання дітей. Оповідання “Ледача подушка” присвячено опису боротьбі людини з власними лінощами. Отже, працьовитість є основою для успішної економічної діяльності. Цій же темі присвячено оповідання “Ремісник і різець”, що розкриває читачам відмінність між поняттями “мистець” та “ремісник”, стимулюючи дітей до творчого підходу до праці.

У процесі економічного виховання необхідно звернути увагу на те, щоб під час прийняття рішення на власну користь діти завжди враховували наслідки цієї дії для інших людей. Саме тому дуже важливо сформулювати в дітей дошкільного віку базові морально-економічні якості, що стануть своєрідним фільтром у процесі обирання дітьми відповідних форм економічної поведінки та під час прийняття самостійного рішення. Цій темі присвячено оповідання В. Сухомлинського “Бо я – людина”.

Одним із засобів економічного виховання дітей є вірш, що є римованим літературним твором невеликого розміру (у порівнянні з поемою). Вірш (лат. *versus* – повтор, поворот) – елемент ритмічного мовлення у літературному творі, основна одиниця віршованого ритму.

У віршах В. Паронової, Ю. Турчини розкривається сутність роботи людей різних фахів: лікар, фермер, музикант, актор, бізнесмен, перукар, двірник тощо. Так, у вірші В. Паронової описано творчу роботу музиканта такими рядками: “Так він грає, Аж злітає В небеса душа твоя. Звуки дивні І чарівні Скрипка ніжно вимовля” [7, с. 238]. Вірш “Актор” В. Паронової присвячується акторському мистецтву: “Він такий же, як і ми, Непомітний між людьми. А в театрі грає ролі: Нині – вчителя у школі, Завтра буде інша роль, То бідняк він, то король” [7, с. 238]. Вірш “Бізнесмен” цієї ж авторки розкриває особливості цієї сучасної професії: “Гроші витрачає вмילו: Він вкладає їх у діло. Має булочну й пекарню, Чи салон і перукарню, Свиноферму, звідки м’ясо Відправляє в цех ковбасний. Чи скуповує товари І розвозить по базару. Лік грошам він добре знає, Їх на вітер не пускає” [7, с. 238].

Вірші сучасної авторки Ю. Турчини дуже різноманітні. У них описується специфіка праці людей, що задіяні в галузі легкої промисловості й у сфері обслуговування. Наприклад, такими рядками описується праця чоботаря: “Чоботар майстерню має, Свою справу добре знає. Бо йому несуть щодня Люди зламане взуття”. У вірші “Швачка” розкриваються особливості її праці: “Швачка з ранку і до ночі На машині швейній строчить. Бо без цього, любі діти,

Не було б нам, що одіти”. Професія перукаря характеризується такими рядками: “Я до нього йду малята, Коли в мене буде свято. Він волосся підстригає, В гарну зачіску вкладає. До своєї справи дар Має майстер – перукар” [9].

Вірші В. Бойко яскраво змальовують не лише різні професії, але й правила поведінки в суспільних місцях та особливості ввічливого спілкування. Цій темі присвячені вірші “Необхідні слова”, “У черзі”, “Чи можна до кабінету?”, “Перебірлива гостя” та ін. [1].

Дітям дошкільного віку дуже подобаються невеликі вірші про тварин, маленьких дітей, а також римовані загадки.

Загадки Н. Григор’євої, що написано до змісту казок, розкривають морально-економічні якості персонажів казок (наприклад, працьовитість діда на городі та як результат цього – життя в достатку): “Є у діда на городі Дві чудові грядки, Там він овочі саджає І живе в достатку” (До казки “Ріпка”).

У загадках певне місце відводиться темі праці й знаряддям, які пов’язані з нею: “Чотири грають, два танцюють, один сидить і все чує” (пара коней, віз, візник); “Загадаю загадку, закину на грядку, нехай моя загадка до літа лежить” (озимина, посіяна в полі); “Б’ють мене ціпами, ріжуть мене ножами; за те мене отак голублять, бо всі мене дуже люблять” (хліб) та ін. [10].

У роботі з формування економічного досвіду дітей використовуються всі вищезазначені жанри художньої літератури та усної народної творчості на заняттях з основ економіки та впродовж дня. Художня література та фольклор також супроводжують різноманітні форми роботи з дітьми: ігри, забави, заходи, змагання.

Отже, вивчення особливостей організації процесу економічного виховання дошкільників, пошук ефективних форм роботи та засобів її реалізації є дуже актуальними питаннями на сучасному етапі. Разом з іграми й творчими завданнями економічної спрямованості художня література визначається як один із засобів економічного виховання дітей. Серед доступних для дитячого сприйняття жанрів як засіб економічного виховання нами обрано казки, оповідання та вірші. Їх було розподілено на чотири групи залежно від того, яке економічне поняття розкривається в тексті.

Будь-який художній твір має емоційне забарвлення. Саме тому його зміст викликає в дітей жвавий інтерес до подій та персонажів. Разом з тим, використання художньої літератури в процесі економічного виховання надає можливість всебічно розвивати дитину: формувати стійку життєву позицію до соціально-економічних явищ та способи поведінки у відповідній ситуації, розвивати особистісні якості, образне мовлення та логічне мислення.

У подальшому дослідженні маємо намір створити банк казок для використання в процесі економічного виховання дітей дошкільного віку.

Анотація

В статтю розкриваються особливості використання художественного слова як одного з основних засобів економічного виховання дітей дошкільного віку.

Summary

The peculiarities of the using of the artistic word as one of the main means of the economic education of the children of the pre-school age are examined in the article.

Ключевые слова: художественное слово, экономическое воспитание.

Key words: artistic word, economic education.

Література

1. Бойко Б. В. Добрий день, шановна свинко!: Книга вихованої дитини / Худож. О. Родіна – К.: Країна Мрій, 2006. – 48 с.
2. Гариш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
3. Грінченко Б.Д. Казки: Для дітей молодшого шкільного віку. – К.: Веселка, 1990. – 74 с.
4. Дошкільна лінгводидактика: Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. Богуш А.М. – Частина I та II. – К.: Видав. Дім “Слово”, 2005. – 720 с.
5. Запорожец А.В. Избранные педагогические труды: В 2 т. / Под ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986. – Т.1. – 320 с.
6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посібник / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. – 243 с.
7. Мої улюблені вірші / Уклад.: В.І. Паранова. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 320 с.
8. Українські народні казки, легенди, анекдоти / Упоряд., передм. та приміт. В.А. Юзвенко. – К.: Молодь, 1989. – 432 с.
9. <http://www.abetka-logopedka.org>. Ю. Турчина. Вірші для дошкільників.
10. <http://abetka.ukrlife.org/index.html> Н. Григор’євої. Загадки для дітей.